

#43

Zeszyty Artystyczne

Misteria – rytuały – performanse.
Wymiar estetyczny

Mysteries – Rituals – Performances.
The Aesthetic Dimension

Uniwersytet Artystyczny
im. Magdaleny Abakanowicz
w Poznaniu

1(43)/2023

Zdjęcie na okładce

Koncert wizualny Adama Garnka, Kielce 2013

fot. K. Peczański

Misteria – rytuały – performanse.

Wymiar estetyczny

Wstęp

Jakub Żmidziński

Nie tak dawno grupa studentów jednego z kół naukowych UAP zaprosiła mnie do wzięcia udziału w dyskusji wokół filmu Rona Fricke *Samsara*. Ciekawe wydało mi się już to, że obraz sprzed 11 lat (światowa premiera odbyła się 11 września 2011 r.) wciąż budzi żywe zainteresowanie młodych ludzi. Zachwycające piękno natury, człowieka i niektórych tworów jego kultury na przemian z przerażeniem ciemną stroną cywilizacji (bieda, zaśmieszenie, przestępczość, militaryzacja, seksualizacja, masowa hodowla zwierząt) bez słowa komentarza prowadzą widzów uwiedzionych misteryjną muzyką po bardziej i mniej znanych zakątkach naszej planety. Prócz niekwestionowanej jakości artystycznej, z tego i innych filmów Fricke (głównie *Baraki* z 1992 r.) wyłania się niezwykle sugestywny obraz współczesnej cywilizacji. Spośród różnych kontrastów, na których oparta jest narracja filmowa, niezwykle silnie oddziałuje zderzenie obrazu ludów plemiennych kultywujących dawne formy życia i praktykujących tradycyjne rytuały z życiem mieszkańców wielkich metropolii z wszystkimi jej udogodnieniami i przekleństwami. Jako kulminacyjny moment można uznać nagranie *Transfiguracji* – performansu francuskiego artysty Oliviera de Sagazan. Pozostaje ono w silnym kontraście zarówno wobec życia ludów plemiennych, jak i ukazanych w filmie współczesnych rytuałów religijnych: buddyjskich, chrześcijańskich, żydowskich czy islamskich. Ma z nimi jednak i coś wspólnego – ważne, choć różne odniesienie do estetyki. Problem jednak polega na tym, jak ją ująć i opisać, jak rozumieć jej funkcje w tak różnych działaniach.

Zaproponowane hasło niniejszego numeru „Zeszytów Artystycznych” *Misteria – rytuały – performanse. Wymiar estetyczny* wyrasta z antropologicznej refleksji nad otaczającą nas kulturą i funkcjonującą w jej obrębie sztuką. I to zarówno nad jej stanem dawnym i obecnym, jak i dynamicznymi przemianami zachodzącymi w jej obrębie. Tematycznie nawiązuje do 29. numeru naszego pisma z roku 2016, redagowanego pod hasłem *Rytuał a korespondencja sztuk*. Jednak te sześć ostatnich lat, a szczególnie ostatnie miesiące zmieniły dużo – każą nam bowiem zadawać nowe lub też stare, lecz odmiennie postawione pytania o świat, człowieka i efekty jego zachowań. Dotykani jesteśmy przez rozliczne niepokoje: prześladowania polityczne tuż za wschodnią granicą i toczącą się tam całkiem realną wojną, migracje, zagrożenia klimatyczne, spory ideologiczne i napięcia poli-

tyczne, pandemię i kroczący za nimi kryzys. Wszystko to zapewne zmieniać będzie kształt kultury i generować nowe tematy i rozwiązania w sztuce.

Nasilenie sporów i radykalizacja postaw nie omijają również humanistyki. Język przybiera czasem formy przesycone agresją, często trudniej o dialog. Warto tu wspomnieć słowa zapisane w 1967 r. przez Leszka Kołakowskiego w jego rozprawie *Obecność mitu*:

miejszem rozruchu kultury jest zawsze konflikt wartości [...] kultura żyje zarazem z pragnienia syntezy ostatecznej między swoimi skłóconymi składnikami i z organicznej niemożności zapewnienia sobie tej syntezy. [...] Niepewność zamierzeń i kruchość zdobyczy okazują się warunkiem twórczego trwania kultury¹.

Mając to na względzie, proponujemy Państwu na początek właśnie formę dialogu. W „Rozmowie redakcyjnej” wzięli udział przedstawiciele kilku ośrodków akademickich, różnych profesji z kręgu nauki i sztuki. Można w niej dostrzec dialog w obszarze różnych stanowisk badających tradycyjny i wirtualny obieg kultury, jak i dialog w obszarze odmiennych podejść: socjologicznego z etnograficznym, teoretycznego z praktycznym, naukowego z artystycznym, muzycznego z wizualnym. Jednym z ciekawszych wątków był zapewne dylemat, które z zaproponowanych pojęć bardziej adekwatnie opisuje współczesną rzeczywistość: rytuał czy performans, co wiąże się z nie dość precyzyjnym określeniem ich zakresu i różnic między nimi. W tradycyjnym ujęciu pojęcie rytuału zarezerwowane było do sfery *sacrum*, natomiast performans był domeną artystów (stąd okładkę naszego pisma zdoła fotografia z *Koncertu wizualnego* Adama Garnka). W rozmowie zatem nie sposób było uniknąć zarówno kwestii duchowości czy religii, jak i postaw artystów w obliczu wojny.

Blok artykułów otwiera niezwykle ciekawy szkic Maryi Pruzhanets kreślący obraz białoruskiej sztuki performatywnej ostatnich lat i jej sprzeciwu wobec prześladowań politycznych, a czasami nawet wobec naiwnych postaw buntu. O specyfice krwawo stłumionych białoruskich protestów z lat 2020–2021 stanowił szczególnie liczny i aktywny udział kobiet. Fenomenowi kobiecych artystycznych działań performatywnych w Polsce poświęcił swój rozległy szkic Paweł Możdżyński. W kolejnym artykule autorstwa Weroniki Piróg pozostajemy w kręgu kobiecej sztuki performansu. Jest on próbą spojrzenia na spektakl Teresy Murak *Ziarno* w kontekście posthumanizmu i duchowości postsekularnej. W stronę przeszłości polskiego teatru plastycznego kieruje szkic dotyczący sztuki Krzysztofa Junga autorstwa Agaty Myjak. Na performatywny charakter sztuki światła zwróciła uwagę Izabela Franckiewicz-Olczak, umieszczając jej historię „między

» 1 Leszek Kołakowski, *Obecność mitu* (Warszawa: Prószyński i S-ka 2005), 199.

elitaryzmem sztuki a egalitaryzmem widowiska masowego”. Radykalnie odmienny punkt widzenia na rytuał proponuje artykuł autorstwa Olgi Pankalli i Andrzeja Pankalli, będący ciekawą próbą ukazania związków między rytuałami językowymi a systemem sądownictwa. Równie ciekawe są przytaczane przez autorów przykłady różnego rodzaju performansów przekraczających lub balansujących na granicy prawa. Wraz z etnograficznym szkicem Sebastiana Lesiczki wchodzimy w świat sonosfery obrzędów pogrzebowych kultywowanych dawniej i niejednokrotnie jeszcze dzisiaj na wsi w różnych rejonach Polski. Blok tekstów zamyka szkic niżej podpisanego, broniący kontrowersyjnych, scenicznych zachowań jazzowego pianisty Keitha Jarretta jako warunku koniecznego improwizowanego procesu twórczego dokonującego się w obrębie jego muzycznych misteriiów.

W wielu artykułach autorzy podkreślają związki łączące sztukę z duchowością. Równocześnie tam, gdzie podejmowany jest temat tradycyjnych rytuałów, uwidacznia się ich wymiar estetyczny, wspierany często działaniami artystów, w szczególności muzyków. Związki działań rytualnych ze sztuką nie ulegają wątpliwości, jednak ich cele i funkcje mogą być inaczej zdefiniowane. Łączy je to, iż wyrastają z ludzkich potrzeb. Sztuka często wypełnia puste miejsce po religii, zapewniając współczesnemu odbiorcy „pokarm duchowy”. W różnych sytuacjach bywa też wyrazem buntu i walki. W przejmującym eseju zamieszczonym w dalszej części numeru litewska artystka Paulina Pukytė zestawia dwie współczesne performerki z tego samego pokolenia: znaną Serbkę Marinę Abramović i „nieznaną nikomu” Rosjankę Jelenę Osipową, wielokrotnie aresztowaną za antyputinowskie i antywojenne protesty. Ostatnie słowa tego szkicu stawiają w istocie bardzo ważne pytanie o postawę artysty wobec wojny: „Może Marina mogłaby jednak usiąść na rosyjskiej ulicy, obok Jeleny, na długi performans wytrzymałości? Potrzy małaby jeden plakat, gdyż Jelenie już ciężko jest utrzymać obydwą”. Być może ta całkiem realna wojna tocząca się tak blisko stanowi próbę nie tylko dla artystów i wymusi na nas liminalne poszukiwanie *communitas*? ●

Jakub Żmizdiński

Zeszyty Artystyczne

#43 / 2023 / rok XXXII

Rada programowa „Zeszytów Artystycznych”

Izabella Gustowska
Marek Krajewski
Mária Orišková
Jörg Scheller
Miško Šuvaković

Redaktor prowadzący

Jakub Żmidziński

Redaktorka naczelna

Justyna Ryczek

Zastępczyni redaktorki naczelnej

Ewa Wójtowicz

Redaktorka tematyczna

Izabela Kowalczyk

Sekretarzynie redakcji

Magdalena Kleszyńska

Redaktor graficzny

Bartosz Mamak

Korekta

Joanna Fifielska, Filologos

Tłumaczenia

Marcin Turski

Korekta abstraktów anglojęzycznych

Michael Timberlake

Kontakt

zeszyty.artystyczne@uap.edu.pl

ISSN 1232-6682

© Copyright by Uniwersytet Artystyczny
im. Magdaleny Abakanowicz
w Poznaniu 2023

Wersją pierwotną czasopisma
jest wersja drukowana.

Wydawca

Uniwersytet Artystyczny
im. Magdaleny Abakanowicz w Poznaniu
Wydział Edukacji Artystycznej i Kuratorstwa
Aleje Marcinkowskiego 29
60-967 Poznań 9

tel. +48 61 855 25 21
e-mail: office@uap.edu.pl
www.uap.edu.pl

Druk

MJP Drukarnia
ul. Romana Maya 30
61-371 Poznań

MEiN

UAP | POZNAŃ

Stworzenie anglojęzycznej wersji publikacji –
płatne ze środków Ministerstwa Edukacji i Nauki
na podstawie umowy nr RCN/SP/0363/2021/1
stanowiących pomoc przyznaną w ramach programu
„Rozwój czasopism naukowych”.

nakład 100 egz.

ISSN 1232-6682

